

APSINUODIJIMAI GRYBAIS

Jonas Šurkus, klinikinės toksikologijos gydytojas
 LSMU MA Nefrologijos klinika, SAM ESSC
 Apsinuodijimų informacijos biuras

Kiekvieną vasarą, kai būna šilta ir užtenka drėgmės, daugelis Lietuvos gyventojų patraukia į mišką rinkti grybų. Grybavimo pradžia visada susijusi su pagausėjusiu apsinuodijimų grybais skaičiumi, tačiau šių apsinuodijimų pasitaiko ištisus metus – apsinuodijama konservuotais ir džiovintais grybais. Plečiasi ir apsinuodijimų geografija – emigrantai apsinuodija iš namų atsivežtais ar užsienyje surinktais grybais ir dėl kalbos barjero ar kai kurių kitų aplinkybių informacijos ir pagalbos pirmiausia ieško Lietuvoje.

Problemos aktualumas

Apsinuodijimų nuodingaisiais grybais nėra tiek daug, kaip apsinuodijimų vaistais ar alkoholiniais gėrimais, ir mirties atvejų pasitaiko ne kiekvienais metais. Nuo 2010 metų apsinuodijusių pacientų, gydytų stacionare, skaičius mažėja, tačiau daugėja skambinančiųjų dėl šių apsinuodijimų į Apsinuodijimų informacijos biurą (1 pav.). Šiais metais vien liepos ir rugpjūčio mėnesiais telefoninių konsultacijų buvo 63, tiek pat, kiek per visus 2015 metus. Taip pat šiais metais dėl apsinuodijimo greičiausiai žalsvaja musmire jau mirė vienas pacientas, kuris pavėluotai kreipėsi į gydymo įstaigą. Aišku, statistika neatspindi tikrosios padėties, nes dalis pacientų yra gydomi nenustačius tikrosios susirgimo priežasties arba sunku nustatyti ribą tarp apsinuodijimo ir, pavyzdžiui, paūmėjusios lėtinės virškinamojo trakto organų ligos.

Sveikatos sutrikimų gali sukelti ir vertingi valgomieji grybai, dėl to, kad tai yra sunkus maistas, ypač jeigu yra paruošti su riebiais produktais (pvz., spirgučiais, riebia grietine) arba valgomi, kartu vartojant alkoholinius gėrimus. Seni ar kelių šalnų pakąsti (sušalę, atšilę, vėl sušalę ir atšilę, ir t. t.) valgomieji grybai labai dažnai sukelia apsinuodijimus.

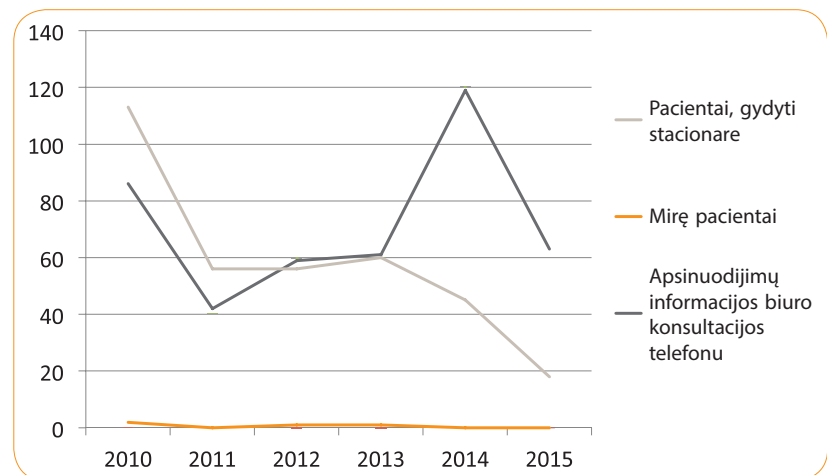
Jeigu apsinuodijęs žmogus laiku kreipiasi pagalbos ir yra tinkamai gydomas, prognozė dažniausiai yra palanki, todėl trumpai apžvelgsime dažniausiai pasitaikančių apsinuodijimų grybais diagnostikos ir gydymo ypatumus.

Nuodingieji grybai ir apsinuodijimų jais tipai

Įvairūs grybai gali sukelti daugiau kaip dešimt toksinių sindromų, todėl patogumo dėlei galima padaryti keletą apibendrinimų.

Pirmiausia pagal slaptąjo periodo apsinuodijus trukmę nuodingieji grybai yra skiriami į:

- A grupės grybus (slaptasis periodas trumpas, pirmieji simptomai gali pasireikšti po 15–120 min.,

1 pav.
 Dėl apsinuodijimų grybais gydytų pacientų ir Apsinuodijimų informacijos biuro konsultacijų dinamika 2010–2015 metais

2 pav.
Baltoji musmirė (*Amanita verna*).
Nuotr. R. Lekšienės

apsinuodijimai paprastai yra lengvesni), pavyzdžiui, paprastoji musmirė, glotniagalvės;

■ B grupės grybus (slaptasis periodas ilgas, nuo 6 iki 48 val., o apsinuodijus nuodinguoju nuosėdžiu – iki dviejų savaitių, apsinuodijimai sunkūs, su vidaus organų pažeidimais, negydant gali baigtis mirtimi), pavyzdžiui, žalsvoji musmirė, bobausiai.

Kai kurie apsinuodijimai pasitaiko labai retai arba yra nediagnozuojami, pavyzdžiui, man asmeniškai neteko girdėti, kad Lietuvoje būtų nustatytas apsinuodijimas žalsvuoju baltiku arba žaliuoke (*Tricholoma equestre*) su raumenų pažeidimu arba nuodinguoju nuosėdžiu (*Cortinarius orellanus*), sukėlusiu ūminį inkstų nepakankamumą. Todėl galima sugrupuoti dažniausius apsinuodijimus pagal jų simptomatiką:

- Patys dažniausi yra virškinamojo kanalo veiklos sutrikimai, pasireiškiantys pykinimu, vėmimu, viduriavimu, sunkesniais atvejais skysčių ir elektrolitų pusiausvyros sutrikimais. Juos gali sukelti ir valgomieji grybai, ir daugelis nuodingųjų grybų, pavyzdžiui, kai kurios gijabudės (*Entoloma spp.*). Pacientai paprastai serga ne ilgiau kaip 1–2 paras, jiems užtenka simptominio gydymo, tačiau yra tekę konsultuoti pacientę, kuriai dėl po stipraus viduriavimo atsiradusios hipovolemijos ir hemokoncentracijos komplikavosi giliųjų kojų venų

tromboflebitas ir pacientė mirė dėl plaučių arterijos embolijos.

- Daugelis grybų sutrikdo centrinės nervų sistemos veiklą. Margojoje ir paprastojoje (raudonojoje) musmirėse (*Amanita pantherina*, *A. muscaria*) ir kituose grybuose esanti iboteno rūgštis ir muscimolis sukelia haliucinacijas ir kitus psichikos sutrikimus, dvejinimąsi akyse, traukulius ir kt. Sunkesnius apsinuodijimus gali sukelti kai kurios tauriabudės (*Clitocybe spp.*) ir plaušabudės (*Inocybe spp.*). Jų nuodas muskarinas sukelia cholinerginį sindromą (vėmimas, viduriavimas, nevalingas šlapinimasis, prakaitavimas, seilėtekis, ašarojimas, bronchorėja, bradikardija, traukuliai, koma). Šiai grybų grupei yra priešnuodis – atropinas, švirkščiamas po 1–2 mg į veną kas 10–20 min. iki lengvo prisotinimo atropinu (turi sausėti burnos gleivinė, mažėti tachikardija ir kt.), atropinizacijai palaikyti dozė galima kartoti kas 1–4 val. Sunkių apsinuodijimų atvejais dozės gali būti didesnės arba dažnesnės, vaikų pradinė dozė – iki 0,05 mg/kg, palaikomosios – 0,02–0,05 mg/kg. Lengviausią apsvaigimą sukelia haliucinogeniniai grybai – glotniagalvės (*Psilocybe spp.*). Pagrindiniai visų šių apsinuodijimų gydymo aspektai yra skrandžio plovimas ir (arba) aktyvintoji anglis pirmosiomis valandomis, taip pat gera pacientų slauga, infuzinė terapija, esant psichikos sutrikimams ir traukuliams – skirti benzodiazepinų, pavyzdžiui, diazepam.
- Paskutinei grupei priskirčiau negrįžtamus vidaus organų pažeidimus galinčius sukelti grybus. Dažniausiai apsinuodijama kepenis pažeidžiančiais grybais. Tai giromitrino turintys bobausiai (*Gyromitra spp.*) ir didelė grupė grybų, turinčių amanitinų, – baltoji musmirė (*Amanita verna*) (2 pav.), blyškioji arba žalsvoji musmirė (*A. phalloides*), smailiakepurė musmirė (*A. virosa*), smailiažvynė žvynabudėlė (*Lepiota aspera*), kaštoninė žvynabudėlė (*L. castanea*), eglinė kūgiabudė (*Galerina marginata*) ir kt. Tinkamai paruoštus bobausius galima (bet nepatartina) valgyti (3 pav.). Dėl specifinės išvaizdos apsinuodijimus diagnozuoti labai lengva, jie sukelia pykinimą, vėmimą, viduriavimą, traukulius, kepenų nepakankamumą, gali sukelti methemoglobinemiją, antrinį inkstų pažeidimą. Gydymas pirmosiomis valandomis – skrandžio plovimas ir aktyvintoji anglis. Priešnuodis piridoksinas, švirkščiamas į veną po 25 mg/kg kas 15–30 min., pasikartojus traukuliams ar komai, maksimali paros dozė – iki 300 mg/kg. Amanitinų turintys grybai yra ne tik patys nuodingiausi (mirtina dozė – vienas grybas), bet ir patys klasringiausi. Gali būti 4 apsinuodijimo stadijos: slaptoji (6–48 val.), gastroenterito, antroji slaptoji, arba santykinio pagerėjimo, ir ūminio kepenų nepakankamumo. Ankstyvieji simptomai: pykinimas, vėmimas, viduriavimas (kartais su krauju), vėliau kepenų pažeidimas iki

3 pav.
Valgomasis bobausis (*Gyromitra esculenta*). Nuotr. M. Lekšo

nekrozės (padidėjęs transaminazių aktyvumas, krešėjimo sutrikimai, gelta, hepatinė encefalopatija, koma), dėl vėmimo ir viduriavimo – eksikozė, elektrolitų pusiausvyros sutrikimai. Inkstų pažeidimas gali būti ir pirminis, ir antrinis. Daugiausia diagnostinių klaidų padaroma slaptųjų stadijų metu, neįvertinant apsinuodijimo pavojingumo. Aišku, santykinio pagerėjimo stadijos gali ir nebūti. Šiais metais teko konsultuoti 67 metų amžiaus 80 kg svorio moterį, kuri galimai valgė ir žalsvosios musmirės, ir smailiažvynės žvynabudėlės. Nepaisant laiku pradėto gydymo, trečią parą po apsinuodijimo alaninaminotransferazės (ALT) aktyvumas buvo didesnis kaip 17 000 U/l, SPA – tik 11 s, o sunkus kepenų nepakankamumas tęsėsi dvi savaites.

Tyrimo ir gydymo, įtarus apsinuodijimą hepatotoksinais grybais, taktika

Apsinuodijimo įtarimo kriterijai:

- pacientas valgė grybų ir susirgo po 6 val. ir vėliau (net po 1–2 dienų);
- tarp valgytų grybų buvo ūmėdžių, žaliuokių, žvynabudžių arba nepramoninio auginimo pievagrybių.

Įtarus apsinuodijimą, pacientai turi būti stebimi ne mažiau kaip 24 val.

Apsinuodijimo simptomai:

- pykinimas, vėmimas;
- viduriavimas (kartais su krauju);
- vėliau kepenų pažeidimas iki nekrozės (padidėjęs transaminazių aktyvumas, krešėjimo sutrikimai, gelta, hepatinė encefalopatija, koma);
- dėl vėmimo ir viduriavimo – eksikozė, elektrolitų pusiausvyros sutrikimai, gali būti inkstų pažeidimas.

Rekomenduojami tyrimai:

ALT, AST, bilirubinas, laktatas, SPA (pirmąją parą ALT, AST ir SPA dinamiką stebėti kas 6 val.), kalis, natris, šlapalas, kreatininas.

Gydymas

Skrandžio plovimas – pirmosiomis valandomis, o jeigu išvamos yra grybų liekanų – ir vėliau.

Aktyvintoji anglis – jeigu pacientas nevemia pirmosiomis valandomis (iki 12 val.), pradinė dozė iki 1 g/kg, vėliau kartotinės dozės iki 0,5 g/kg kas 4 val. iki dviejų parų.

Įtarus apsinuodijimą reikia pradėti gydymą **priešnuodžiu**, tęsti jį – patvirtinus apsinuodijimo diagnozę arba po klinikinės toksikologijos gydytojo konsultacijos:

- jeigu yra, **silibinino** (pirmąją gydymo valandą 5 mg/kg į veną, po to lašeliniu būdu po 20 mg/kg/d.);
- **penicilino** pastoviu lašeliniu būdu pirmą ir antrą parą iki 1 mln. VV/kg per dieną, trečią parą – 0,5 mln. VV/kg per dieną (penicilino ir silibinino kartu skirti nereikia);
- jeigu pacientas alergiškas penicilinui ir nėra silibinino, galima lašinti į veną **N-acetilcisteino** (dozės kaip apsinuodijus paracetamoliu).

Simptominis gydymas

Kepenų pažeidimui skirti:

- gliukozės tirpalų, laktuliozės;
- N-acetilcisteino hepatoprotektinėmis dozėmis, pavyzdžiui, keletą dienų lašine infuzija 100 mg/kg su 1000 ml 5 proc. gliukozės tirpalo per 16 val.;
- kai pacientas nustos vemti, jeigu jis nebuvo gydytas aktyvintąja anglimi – geriamojo silimarino (1500 mg/d. ir daugiau).

Labai svarbu koreguoti skysčių ir elektrolitų pusiausvyros sutrikimus, skirti intensyvią infuzinę terapiją pirmosiomis valandomis.

Jeigu nėra kraujavimo, **šviežiai šaldytos plazmos** nelašinti(!).

Prognozė

Ankstyvas ir pastovus krešėjimo rodiklių blogėjimas, bilirubino kiekio didėjimas ir inkstų pažeidimas yra blogas požymis.

Kepenų fermentų aktyvumo mažėjimas po 3–4 parų – geras požymis.

Apibendrinimas

Apsinuodijimas galima ir vertingais valgomaisiais grybais, grybai nėra tinkama užkanda alkoholiniam gerimams.

Trumpas slaptasis periodas negarantuoja, kad apsinuodijimas bus lengvas, o prognozė palanki – pacientas gali būti valgęs keletą nuodingųjų grybų.

Toksikobudrumas nėra deklaratyvus šūkis – kiekvienas asmuo, valgęs grybų ir pajutęs sveikatos sutrikimų, privalo kuo skubiau kreiptis į artimiausią gydymo įstaigą.

Jeigu reikalinga informacija, tiek pacientai ir jų artimieji, tiek medicinos darbuotojai gali 24 valandas per parą kreiptis pagalbos į Apsinuodijimų informacijos biurą telefonais 8687 53378 ir 852 362 052. Naudingos informacijos galima rasti ir kai kuriose internetinėse svetainėse, pvz., www.apsinuodijau.lt ir www.apsinuodijimai.lt

Literatūros šaltiniai (iš viso 13) – redakcijoje.